

דרישבוני

בס"ד

פרשת ויחי, תשל"ז, מספר 1203

ויש שְׂכָר / לִישְׁשָׁכָר / וְלִזְבוּלוֹן בְּזָבוּלוֹ

אפרים חזן

הסיכום "כל אלה שבטי ישראל שנים עשר" מחבר אל שנים עשר השבטים סדרות אחרות בנות שנים עשר איברים: חודשי השנה והמזלות, כפי שהדבר בא לידי ביטוי במפורש במסורת פיוטי הטל והגשם. כגון, פיוט הטל "אלים ביום מחוסן"² שבו כל חודש זוכה לשתי מחרוזות המבקשות על הטל. בתוך כך נזכרים מזלו של החודש ורמז לאחד משבטי ישראל. כך, למשל, הפיוט קושר בין חודש תמוז שמזלו סרטן, בעל חיים הקשור למים, לשבט זבולון אשר "חוף ימים בצינו / מראית טללי נצנו". כלומר, נחלתו מיוחדת ומצוינת בזכות הטל אשר ירד על הצמחים וניצניהם. שילוב מעניין בין שמות שנים עשר השבטים לבין חודשי השנה והמזלות בונה רבי אברהם אבן עזרא בפיוט הבא:

שיר אַעֲנָה, / כי הנה / מבשר טוב חיש יצעד -
אלהו התשבי מתשבי גלעד.

אל חילי / בך גילי / בששת ימי המעשה:
יום ראשון - / כבת אישון / בצל כנפיך אַחֲסָה
5 בכל ענין / וכל קנין, / וכן בשני אַעֲשָה;
ובשלישי / את ראשי / בכל אשר אַפְנָה אַנְסָה,
וברביעי / הנה ישעי - / לא אגור משוסה,
וברמישי / ובששי / במי גיל גון תמסה,
ונכונן / ברב רגן / וגם דת זכור נעשה -
10 והבשר / בל יחסר / ולחם לבב אנוש יסעד.

בכל חדש / גיל חדש - / ותשרי בוא בשמחה,
ממרחשון / עד סיון / אהי בהשקט ובבטחה,
ובכסלו / אהי שלו / טבת, שבט אצליחה;
בחדש אדר / הנאדר / גבורת אל אשיחה,
15 וניסן בא / בנס אהבה / ונס יגון ואנחה,
ואיר הוא / כמהו / וסיון ותמוז ברוחה;
ולא אדאב / בחדש אב / ובאולול אין צוחה -
וכל שני / באדני / בטחתי, לא אמעד.

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר
דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר
בברכתו ברך אתם (בר' מט:כח).

רש"י מפרש על אתר:

ברך אותם - לא היה לו לומר אלא איש אשר
כברכתו ברך אותו, מה תלמוד לומר ברך
אותם, לפי שנתן ליהודה גבורתו של אריה,
ולבנימין חטיפתו של זאב, ולנפתלי קלותו
של איל, יכול שלא כללן בכל הברכות,
תלמוד לומר ברך אותם.

מברכת יעקב ואילך הפכו הדימויים שניתנו לבני
יעקב לסמלים המייצגים את שבטי ישראל. אלה
שלא קיבלו דימוי מוגדר, בברכת יעקב או בברכת
משה, זכו במשך הדורות להשלמת הדימוי,
ולפעמים לכמה דימויים. כגון, חושן ללוי, חומה
לשמעון ודודאים או מים לראובן. מלבד דימוי
החמור, המציון, על פי המדרש והפרשנות
המסורתית, התמדה ונשיאה בעולה של תורה,
יששכר זוכה לדימוי נוסף שאינו בברכות - דמות
שמש וירח, על פי הפסוק: "ומבני יששכר יודעי
בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם
מאתים וכל אחיהם על פיהם" (דבה"א יב:לג).
כתוב זה מתאר את בני יששכר כבקיאים בקביעת
הלוח העברי, המתנהל הן על פי השמש והן על פי
הירח.

הדימויים השונים נזדהו הזדהות כמעט
מוחלטת עם שמות השבטים עד כדי כך, שבקהילות
רבות ניתנו לילדים צמדי שמות הכוללים שם
משמות השבטים ולצדו שם בעל החיים המסמל
אותו, כך: יהודה אריה, נפתלי צבי ובנימין זאב.
לעתים ניתנו שמות בעלי החיים ביידיש: יהודה
לייב, נפתלי הירש או בנימין וולף. יוצאים מכלל זה,
מטעמים מובנים, דן ויששכר. בקשר ליששכר מצוי
הצירוף "יששכר דוב", כביכול ביקשו לשמור על
הקשר עם הברכה, אך לא עם הסמל כפי שהוא.
לצד הדימויים שבברכות, נצטרפו אבני החושן,
כפי שהציג זאת רש"י:

באתת - כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה
תלויה בו. צבעו של זה לא כצבעו של זה,
צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן,
ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו.¹

* אפרים חזן, פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות
עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית, חבר
האקדמיה ללשון העברית

¹ רש"י לבמדבר ב:ב.

² מחזור פסח, מוגה מעובד ומבואר בידי י' פרנקל,
ע"פ שיטתו של ד"ר ד' גולדשמידט, ירושלים
התשנ"ג, עמ' 225.

המקדש. 25. **ויש שכר:** על פי בר' כטיח; יר' לא:טו.
בזבולו: כינוי לבית המקדש, על פי מל"א ח:ג.
 26. **לקץ ימין:** לעת הגאולה, על פי דנ' יב:ג. **בבקר...**
עד: כברכת יעקב, על פי בר' מט:כז. **עד:** שלל
 אויביו. 27-28. **מלך:** לעת הגאולה תתגלה מלכותך,
 על פי יש' נב:ז. **מכוכבי מרומך:** ממרום שמיך,
 וכיוון אל המזלות המפורטים בהמשך. 29. **והדר**
שור: על פי דב' לג:ז. **תמימך:** ישראל יזכו להוד
 ולהדר, כחודשי ניסן ואייר, חודשי האביב והפריחה.
 30. **בעת תאומים:** בחודש סיוון. 31. **ובסרטן:**
 בחודש תמוז. **אין שטן:** על פי מל"א ה:ח, ורמז
 לצום י"ז בתמוז, המציין את נפילת חומות
 ירושלים. **רבי שלומך:** שלומך הרב. 32. **ומאריה:** מן
 האויב הפוגע, ורמז למזל חודש אב ולחורבן הבית
 בידי נבוכדנצר המכונה אריה, על פי יר' ד:ז. **חיה:**
 קיים. **ושית בלבו אימך:** שים בלב עמך יראתך ולא
 אימת האויב. 33. **והבתולה:** כינוי לכנסת ישראל,
 על פי יר' לא:ג. ורמז למזל חודש אלול. **בעולה:**
 לכשתיגאל ותשוב לאישה, על פי יש' סב:ד.
 34. **למאזנים:** לעת חודש תשרי. **פי שנים:** מן
 השמחה החלה עתה בחגי תשרי. **נעמך:** על פי תה'
 כז:ד, מזמור הנדרש על חגי תשרי (ויק"ר כא, ד,
 ועוד). 35. **ושית... אסמך:** חודש מרחשוון שבו
 מבקשים על הגשמים יהיה ממונה על ברכת
 התבואה. 36. **קשת... קמך:** תצא למלחמה באויבך
 ותפגע בהם בחצי הקשת. 37. **גדי ודלי:** מזלות
 חודשי טבת ושבט. **עדי וחלי:** יהיו נעימים
 ומבורכים כקישוטים על עם אהובך. 38. **דגים...**
ולעד: רחומך יזכו לפרות ולרבות כדגים על פני
 הנחל, על פי בר' מח: טז, ורמז למזלו של חודש
 אדר.

כאמור, רבי אברהם אבן עזרא משלב את
 שמות שנים עשר השבטים בין רשימת
 החודשים לרשימת שנים עשר המזלות. שילוב
 זה בא בפיט הבדלה למוצאי שבת, הפותח
 בהבעת ביטחון בה' לקראת ששת ימי המעשה,
 והדובר מפרט כל יום מימי השבוע וביטחונו
 עמו. על פי אותו עיקרון הוא מונה את חודשי
 השנה במחזורת השנייה, ואף כאן כל חודש
 וחודש מביא עמו שמחה, הצלחה וביטחון מלא
 בה'. אפילו על חודש אב המשורר מכריז: "לא
 אדאב". הצהרה זו מתבהרת במחזורת
 השלישית המתפללת על הגאולה ומפרטת
 ביחס לכל שבט ושבט את מקומו ואת תפקידו
 לעת הגאולה. תחושת הגאולה הקרובה,
 הנראית בהישג יד, עולה מן השורות הפותחות
 במעין בשורה על אליהו "מבשר טוב", הצועד
 ובא לקראת הגאולה. המחזורת הרביעית
 משקפת את הגאולה ביקום כולו, ומפרטת את
 ישועת ישראל באמצעות פירוט שנים עשר
 המזלות, סמליהם וצלילי שמותיהם, תוך כדי
 משחקי מילים מרתקים ושימוש בדו-משמעות.
 אכן, פיוט הבדלה הבא להשרות ביטחון ואמונה
 לקראת ששת ימי המעשה.

ראה, מלפי, / לעולם כי / בך שם עמך כסלו.
 20 שנת תהלה / וגאלה / כדברך קרא נא לו,
 וקם ראובן, / הוא הבן / הראשון, לגורלו,
 בהתאסף / בית יוסף - / ושב שמעון לגבולו;
 ויהודה / בקול תודה / ולוי ישא קולו,
 וגד ואשר / ודן - / בישור / ונפתלי - בהיכלו.
 25 ויש שכר / ליששכר / ולזבולון בזבולו,
 ובגמיון, / לקץ ימין, / בבקר יאכל עד.

מלך על עם, / אשר נדהם / מגוי מתקוממך,
 היה עמו / וצו שלומו / מכוכבי מרומך!
 והוד טלה / אל יכלה / והדר שור תמימך,
 30 בעת תאומים / התמימים / יהמו נא רחמך;
 ובסרטן / אין שטן - / אבל רבי שלומך,
 ומאריה / בנד חיה / ושית בלבו אימך;
 והבתולה / תהי בעולה, / פחזיוניך ונאמך,
 למאזנים / פי שנים / תן מטיב נעמך;
 35 ושית עקרב / נגיד הון רב, / למלאות את אסמך,
 וחק קשת / באף תשת / בלב אויבים קמך;
 גדי ודלי, / עדי וחלי, / יהמו על רחומך -
 כמו דגים / בכל פלגים / ידגו לרב ולעד.³

1. **אענה:** אשיר, על פי במ' כא:ז. **מבשר טוב:**
 אליהו הנביא, על פי מלאכי ג:כג. **חיש יצעד:** יגיע
 במהרה. 2. **אליהו... גלעד:** על פי מל"א יז:א. 3. **אל**
חיל: הקב"ה שהוא כחומה סביבי, על פי חב' ג:ט.
בך גילי: על פי תה' מג:ד. **ימי המעשה:** ימי החול,
 על פי יח' מ:א. 4. **כתב אישון:** על פי תה' יז:ח.
בצל... אחסה: כל מעשי יהיו מתוך ביטחון בך, על
 פי תה' נז:ב. 5. **קנין:** עסקי בימי החול. 6. **אנסה:**
 אשא כנס וכדגל, על פי תה' ד:ז. 7. **שוסה:** אויביי
 הבוזזים אותי. 8. **במי... תמסה:** תשטוף את יגוני
 בשמחת השבת. **תמסה:** תמוסס, על פי תה' ו:ז.
 9. **ונכונן:** נכין עצמנו לקראת שבת. **דת זכור:** מצוות
 שבת הכלולה בעשרת הדיברות (שמ' כ:ח).
 10. **והבשר בל יחסר:** בסעודות השבת. **ולחם...**
יסעד: על פי תה' קד:טו, וכיוון לחם משנה.
 11. **בכל... חדש:** הדובר מציין את ביטחונו בה'
 בחודשי השנה. 12. **אהי... ובבטחה:** שגידו הגשמים
 לברכה. **בהשקט ובבטחה:** על פי יש' ל:טו.
 14. **הנאדר... אשיחה:** חודש אדר, חודש השמחה
 והמזל לישראל, ובו מסופרים נסי הפורים. 15. **בנס**
אהבה: על דרך "ודגלו עלי אהבה" (שיה"ש ב:ד).
ונס... ואנחה: על פי יש' לה:י. 16. **כמהו:** אייר
 ממשך את ניסן. 17. **ולא אדאב:** גם בחודש אב,
 חודש החורבן, לא אדאג, כי הגאולה בפתח.
באדני... אמעד: על פי תה' כו:א. 19. **כסלו:** ביטחונו,
 על פי איוב ח:יד. 20. **כדברך:** כפי שהבטחת בפי
 נביאיך. **קרא:** הכרז על גאולתו. 21. **לגורלו:** לנחלתו.
 22. **בית יוסף:** על שלוש נחלותיו: אפרים ושני
 חצאי המנשה (יה' יז:ז). **לגבולו:** על דרך "ושבו
 בנים לגבולם" (יר' לא:טז). 23. **ויהודה:** יגאל וישוב
 לנחלתו. **בקול תודה:** בשיר של תודה על הגאולה,
ישא קולו: בשיר בבית המקדש. 24. **בישר:** על פי
 "אורך בישר לבב", תה' קיט:ז. **בהיכלו:** יודה בבית

³ י' לוי, **שירי קודש של אברהם אבן עזרא, א-ב,**
 ירושלים תשל"ו-תש"ם, ב עמ' 317.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע,
ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת:

<http://www.biu.ac.il/H/Parasha>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף